

TWENTS

Spelling & Grammatica

In de loop van het project zijn Hennie Beerlage en André Hottenhuis overleden. Hun taalkundige inbreng is essentieel geweest voor de samenstelling van dit boek. Zonder hun deskundigheid had deze publicatie niet kunnen verschijnen.

TWENTS SPELLING & GRAMMATICA

Spelling

Thea Kroese

Hennie Beerlage

Herman Finkers

Bert Groothengel

André Hottenhuis

Gerrit Kraa

Harry Morshuis

Harry Nijhuis

Gerard Vaanholt

Grammatica

Hans Hetterschijt

Theo Kamphuis

Harry Morshuis

Henk Swennenhuis

Tekeningen

Henk Thüss

Met dank aan

Goaitsen van der Vliet

Uitgeverij TwentseWelle

Colofon:

© 2008

Uitgeverij Twentsewelle/Auteurs

Tekeningen:

Henk Thüss

Boekverzorging

Joep Scheffer/Dimter73

Druk

Van Marle Grafische Bedrijven

Lettertypen

Koppen/Din light, Tekst/Palatino

ISBN

9789071517198

NUR

521

Niets uit deze uitgave mag zonder schriftelijke toestemming van de uitgever op welke wijze dan ook worden vermenigvuldigd.

INHOUD

Vuurof	6
Uitgangspunten bij het schrijven van Twents	8

DE SPELLING

Hoofdpunten van de herziene Twentse spelling	11
Klinkers	13
Lidwoorden	14
Lidwoorden	16
De uitgang <i>-en</i>	17
Samentrekkingen	18
Het liggende streepje	20
Het Kofschip	21
Weggevalen medeklinkers	24
Leenwoorden	26
Verkleinwoorden	27
De veranderde <i>g</i>	28
Verder	30
Appendix	33

DE GRAMMATICAM

Inleiding	39
Zelfstandig naamwoord	40
Sterke en onregelmatige werkwoorden in het Twents	42
Vervoeging van zwakke werkwoorden in het Twents	47
Vervoeging onregelmatige werkwoorden	54
Voornaamwoorden	56
Samentrekking persoonlijke voornaamwoorden	59
Bijvoeglijk naamwoord	70
Telwoorden	72
Bijwoord	73
Voorzetsel	75
Voegwoord	76
	78

VOORBEELDTEKSTEN

Herman Finkers, Anne van der Meiden, Gerard Vaanholt en Gerrit Kraa	80
---	----

AANTEKENINGEN

VUUROF

Het is temet 25 joar ledden dat der vuur het eerst ne Twentse spelling op papier kwam. Der hadden doorvuur wal wat gedachten rond goan oaver het zoa geliek möggelijk schrieven van teksten. De Twentse Schrieverskring har der oaver disseld en der was zölfs 'n prebearsel van ne Nedersaksische spelling vuur wearskaanten van 'n poal west. Dee leste, de Vosbearger Spelling, hef mer 'n kort en bepearkt leaven had. Zee was duur de gezamenlijke schrieverskringen op het Landgoed Vosbergen (1954) opsteld mer is duur allenig 'n paar schrievers efkes prebeard. Hier warren dat Lamm en Kreggenmeier.

Ondanks pogingen van Bezoen en Naarding um schrievers in het Nederlandse deel van het Nedersaksich op één spellinglien te kriegen (1949), gung ieder zienen eagen gaank as der wat op papier kommen mos. Der bint vuurbeelden oet dee latere joaren woar schrievers in één weark dezölfde weure op drie wiezen spelden! De Kreenk vuur de Twentse Sproak hef noa ne lange vuurbereiding in 1982 ne eerste Twentse spelling oetbracht dee good broekber was. De veurnaamste regels doaroot was wal: woar möggelijk aansloeten bij de algemeen Nederlandse spelling. Woar het Nederlands gen passend teken hef, gebroekt 't Twents ne eagen kleenker-wiergave. Zoa kwam vast te stoan dat de ö (in het Duutse Göttingen) in oons Twents onmisber is: bö!, döl, hö!, mö!, döt, zöt, kökken, indökken en zoa hoonderden meer. De oa, en in dee volgorde, gaf de tweeklaank tusken oo en aa zoas in het Nederlandse woord rose wier. Doarmet bleef het Twents in de riego met de Angelsaksische taal van hoonderden miljoenen dee ok dee oa-schrieftraant broekt vuur den klaank.

De öa (Nederlands de kleenker oeu van oeuvre) veen wiej in hoäst, öargel, stöadig en zoa wieder.

Dizze spelling was volgens 't Kreenkbestuur noa viefteen joar - in 1997 - an ne anpassing too.

Ne anpassing dee oet 't mangs meuzame schrieven, mer mear nog oet het lastig leazen voart kwam. In 1997 was de -en van 't wearkwoord voloet schrieven de meest opvallende veraandering. Bezoen en Naarding hadden dit in hear vuurstellen indertied ok al zoa schrevven. Der warren leu dee b.v. lopen met 'n schreven (loop'n), der warren der dee de *n* der meteen achterzetten (loopt) en nog mear dee beide toopassingens deur mekaar broeken. Bij dizze spellingwiesiging wörden der ok van oetgoan dat nen medekleener nich op zich kan stoan en doarum möt wiej altied: 't, 'n schrieven. Op dee wieze, in dee schriefwieze, bint de leste tien joar völ beuk schrevven, völ artikels en verhalen en tiedschriften oetkömme. Doezenden beuk bint der in dizze schriefwieze oaver de teunbeanke goan. Nich in 't minste doarbij de oetgave van 'n Twentsen Biebel, in vief forse delen met nog wat extra oetgaven der um hen.

As dan now, wier tien joar later, der proat is van ne nije schriefwieze dan is dat nich woar.

In dizze nije spellingoetgave geet 't um 'n paar kleane veraanderingen, mer mear nog um wat klötterdinge, wat verfiening van de eerdere spellingregels. Doarbij geet 't ok um wat anpassingen van de eerdere regels woar leu dudelijk meute met hadden bij 't schrieven mer ok bij 't leazen.

In de volgende tekst wördt dit almoal nog es dudelijk oet de deuk doan. Doarbij möt wiej good beseffen dat oonze Twentse spelling ne klaankspelling is en blif. Iedereen kan vanoet ziene eagen dialect-omgeving schrieven volgens dizze regels: de keark, kark, kaark(e), koark(e), koaike blif nog altied in het miln.

UITGANGSPUNTEN BIJ HET SCHRIJVEN VAN TWENTS

'Taal is bod doon' schrijft Van de Velde in zijn grammatica van het Twents.

'Taal is communicatie' zeggen vele (taal)deskundigen, en dat is hetzelfde.

Met taal kun je dus met elkaar communiceren, je kunt elkaar een boodschap doorgeven. Daarbij moet dan verschil gemaakt worden tussen mondeling en schriftelijk taalgebruik. Bij mondeling taalgebruik zijn er allerlei hulpmiddelen om de ander duidelijk te maken wat je bedoelt. Bij schriftelijk taalgebruik ligt dat anders. De schrijver staat niet naast de lezer om hem uit te leggen wat er staat of wat er bedoeld wordt. Als schriftelijk taalgebruik belangrijk wordt bij handel, vorming van een staat en later onderwijs, zie je dat mensen meer waarde gaan hechten aan spelling en grammatica. Zo verschijnen er in de 16e en 17e eeuw in Holland grammatica's, meestal gebaseerd op de Latijnse grammatica. Ook verschijnen dan de eerste woordenboeken. De grammatica's en de woordenboeken beschrijven de – belangrijkste – taal van dat moment en worden dan in de loop van de tijd steeds meer gezien als voorschrijvend: als je als Amsterdammer wilt dat een Groninger je begrijpt, moet je die regels gebruiken en de woorden in die bepaalde betekenis. Het zal duidelijk zijn, dat van de Groninger veel meer moeite gevraagd werd om zich aan te passen....

Vanaf de 19e eeuw kwamen hier achtereenvolgende spellingsvoorschriften bij. Op die manier werd de standaardtaal vastgelegd: men baseerde zich op schriftelijke bronnen uit het verleden, in overvloed aanwezig, en werkte op die manier aan een voor iedereen geldende grammatica en spelling. Een nimmer eindigend proces, getuige het Groene en Witte Boekje van 2006!

Geheel anders ligt dat bij de streektaalen, in dit geval dus het Twents.

Er zijn geen of zeer weinig schriftelijke bronnen uit het verleden. Er is geen sprake van staatkundige eenwording of eenheid en de handel. Het Twents werd hoofdzakelijk mondeling gebruikt. Auteurs die in de loop van de 19e en eerste helft van de 20e eeuw verhalen en gedichten op papier zetten, hadden min of meer een eigen intuïtieve grammatica en zeker een eigen spelling.

In de jaren '60 van de vorige eeuw ontstonden de eerste aanzetten tot een uniforme spelling van het Twents. Bij gebrek aan goede schriftelijke bronnen liepen deze pogingen stevast uit op verschillen van mening over het 'echte' Twents. Een tamelijk zinloze discussie, want zo'n 'echte' taal ontstaat juist door een voorschrijvende grammatica en spelling.

In de jaren '80 kwam er steeds meer waardering voor het Twents. Dat vond zijn weerslag in tal van verhalen, gedichten, vertaling van de Bijbel, werk van streektaalconsulenten en nog andere activiteiten. In 1982 ontstond zo door initiatieven van de Kreenk vuur de Twentse sproak een beschrijvende spelling: Twents, hoe schrief ie dat, herzien in 1997.

Nu ligt er weer een herziening voor u, want taal is een levend iets en verandert dus ook van dag tot dag. Andere inzichten, onvolkomenheden die in de praktijk aan het licht komen, maken het noodzakelijk of handig om tot nieuwe afspraken te komen. Want spelling berust op een systeem van afspraken. Spelling is een middel om schriftelijk met elkaar te communiceren, elkaar 'bod te doen' als je de ander niet direct kunt aanspreken.

Bij deze herziening van Twents, hoe schrief ie dat? hebben we de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- deze spelling is beschrijvend, niet voorschrijvend. Het is niet de bedoeling tot één standaard-Twents te komen.
- deze spelling geeft ruimte aan iedereen om zijn variant van zijn Twents weer te geven. Dat geldt voor de schrijver, maar zeker ook

voor de lezer. Bij voorlezen zal de lezer het geschreven Twents moeten inkleuren naar zijn Twents. Er is dus plaats in spelling en uitspraak voor keark, kark, karke, koark.

- deze spelling bevordert de schrijfbaarheid en de leesbaarheid van het Twents. Het zal duidelijk zijn, dat woordherkenning sneller gaat naarmate een woord vaker in dezelfde vorm voorkomt. En de schrijver zal steun ondervinden als er een vaste structuur geldt voor een groot aantal taaluitingen. Hij kan dan zijn aandacht meer richten op het creatieve proces.

- deze spelling is leerbaar. Twentenaren die zich willen verdiepen in hun moedertaal en 'boetenmarksen' die de taal willen leren (lezen en schrijven), kunnen dit boekje gebruiken als leerboek en/of naslagwerk.

- deze spelling sluit aan bij het Nederlandse klanksysteem. Nieuwe tekens zijn zoveel mogelijk vermeden, maar soms zijn ze noodzakelijk voor het Twents idioom. De spelling van het Nederlands is het uitgangspunt voor die van het Twents. Dit geldt overal waar de onderstaande richtlijnen geen uitspraak doen.

- deze spelling is consistent, waar mogelijk. Het is duidelijk, dat de ene afspraak de ander in de weg kan staan, maar er is gestreefd naar eenduidigheid. De regel is de maat!

- 'zelfs oe schoonmoo mot het direks können begriepen!'

- deze spelling is dus niet het laatste of beslissende woord over de spelling van het Twents. Het is een beschrijving van dit moment. Maar wij denken dat we met deze aanpassingen een aantal jaren vooruit kunnen.

Werkgroep Spelling en Grammatica
Enschede, november 2008

DE SPELLING

HOOFDPUNTEN VAN DE HERZIENE TWENTSE SPELLING

- ◆ Samentrekkingen worden aangegeven met een apostrophe:
he'k, a'j.
- ◆ Waar Nederlandse werkwoorden in de verleden tijd een stam + **te(n)** krijgen wordt die **t** in het Twents weggelaten:
hee maken, hee wochen.
- ◆ De uitgang **-en** wordt voluit geschreven. Nemmen, geaven
Uitzondering zijn de woorden van het type: kuiern, gaddern, steg-
geln, gengeln.
- ◆ In de derde persoon enkelvoud tegenwoordige tijd komt geen **t**
achter de stam als sprake is van een klinkerverandering: hee löp,
hee kik, hee snid, hee rid.
- ◆ Leenwoorden worden zoveel mogelijk in hun oorspronkelijke
vorm gespeld: computer.
- ◆ De extra klanken van het Twents worden als volgt geschreven:
ö - pröttel als in Köln
ä - päkske als in stem
oa - doar als in het Engelse board
öa - nöalen als in het Franse oeuvre
ea - wean als in het Franse mère
- ◆ De lidwoorden 'de' en 'een' zijn in het Twents :
bij vrouwelijke woorden **de** en **ne**
bij mannelijke lidwoorden '**n** en **nen**
bij onzijdige woorden '**t** en '**n**:

de toafel - ne toafel; 'n stoel - nen stoel; 't keend - 'n keend.

KLINKERS

Overzicht van de in het standaard-Nederlands niet voorkomende klinkertekens.

- ö - *pröttel* uitgesproken als in het Duitse *Köln*
- ä - *päkken* uitgesproken als in het Nederlandse *stem*
- oa - *droad* meestal uitgesproken als in het Engelse *board*
- öa - *nöalen* meestal uitgesproken als in het Franse *oeuvre*
- ea - *wean* meestal uitgesproken als in het Franse *mère*

Nog enkele bijzondere lettercombinaties:

- eui - *heui*
- öai - *höai* uitgesproken als in het Franse *oeil*
- oai - *kwoaien*
- eai - *kleaien, beaiden*
- uu j - *buuj, buje, buujke, buujken, krujen, ik kruje*
- uj - *buj, bujje, bujke, bujken, krujjen, ik krujje*
- iej - *wiej* ('wij'), *biej, kriejt*
- i-j - *wi-j* ('wij'), *ni-j* ('nieuw'),
- ej - *hej* (*heg*), *ze zejt*
- (o)ow - *boow, row*
- vn - *leavn* uitgesproken als *mm* (zie Appendix)

In sommige delen van Twente kent men klanken die we nog niet genoemd hebben. Bijvoorbeeld: voêgel i.p.v. voggel. Zie pagina 30.

Men kan dus 'wij' schrijven als *wiej, wi-j* of *wie*. (Of *vie, viej, vi-j, wee*). Afhankelijk van welke uitspraakvariant men bedoelt. En evenzo *ie,iej* en *i-j*.

En na een **ie-** of **(u)u-** klank dus altijd **j** en geen **i**. *Boerderieje*. En *krujen* en *buujke*. Geen *kruuien* of *buuike*.

Analoog aan het standaard-Nederlands wordt de lange klinkerklank behandeld als: *meer, meren*. Zo ook: *moo, moder; veer, vere*. (En eveneens analoog aan het standaard-Nederlands uitzonderingen als *twee, tweeden*).

Analoog aan het Nederlands schrijven we *la, aju, allo, uro* (dus één klinker). Het Nederlandse *zee* blijft *zee*. Zo ook *mee, nee*. (En *hee*).

Een Twents woord dat in het Nederlands een *oe* eindklank heeft wordt geschreven als *oo*. Bijvoorbeeld: *moo, koo, too, vroo*. Ook in samenstellingen gebeurt dit: *koostal*.

Binnen het woord waar de *oo* in het Nederlands een *oe* is, schrijven we *o*: *moder, vroger, Bokel*.

